

7-SINF O'QUVCHILARIDA TINGLAB TUSHUNISHGA OID INTERAKTIV AMALIY TOPSHIRIQLAR

*Klaraxon Mavlonova, (DSc), professor
Sobirxonova Ziyoda Temurxon qizi,
Alisher Navoiy universiteti Ona tili va
adabiyoti ta'limi fakulteti 4-kurs talabasi
ziyodasobirxonova@gmail.com +998934488177*

Annotatsiya

Ushbu maqolada 7-sinf o'quvchilarida tinglab tushunish kompetensiyasini rivojlantirishda interaktiv topshiriqlarning metodik va amaliy asoslari o'rganilgan. Maqolada Toshkent shahridagi ikki oylik tajriba asosida "Emo-topshiriq", "Audio-kvest" va "Yo'l ta'rifi krokisi" kabi interaktiv topshiriqlarni tizimli qo'llash orqali ularning eshitgan matnni tahlil qilish, sabab-oqibat aloqalarini aniqlash va fikr bildirish ko'nikmalariga ijobiy ta'siri yoritilgan. Maqolada tinglab tushunish tabiiy til kompetensiyasi sifatida qaralib, Dewey va Vygotsky kabi olimlarning konstruktivistik yondashuvlari, shuningdek, Blum taksonomiyasi asosida oddiy topshiriqlar va interaktiv topshiriqlar o'zaro farqlangan. Interaktiv topshiriqlarning oddiy topshiriqlardan farqli o'laroq, o'quvchilarni faol fikrlashga, muloqotga va qaror qabul qilishga yo'naltiruvchi metodik vosita ekani ilmiy asoslangan. Shuningdek, maqolada multimodal audiomateriallar, mantiqiy matnlar va yo'riqnomalar orqali o'quvchilarning kognitiv faoliyatini rag'batlantirishga doir tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so'z: tinglash, ko'nikma, interaktiv, topshiriq, matn, tinglab tushunish, kompetensiya.

Аннотация

В статье рассматриваются методические и практические основы применения интерактивных заданий в формировании аудирования и понимания у учащихся 7-х классов. В статье, основанной на двухмесячном эксперименте в Ташкенте, подчеркивается положительное влияние систематического использования интерактивных заданий, таких как «Эмо-задание», «Аудиоквест» и «Описание дороги», на навыки анализа услышанного текста, выявления причинно-следственных связей и выражения мнения. В статье аудирование рассматривается как естественная языковая компетенция, а также проводится различие между простыми и интерактивными задачами на основе конструктивистских подходов таких ученых, как Дьюи и Выготский, а также таксономии Блума. Научно доказано, что интерактивные задания, в отличие от простых задач, являются

методическим инструментом, побуждающим учащихся активно мыслить, общаться и принимать решения. В статье также даны рекомендации по стимулированию познавательной активности учащихся с помощью мультимодальных аудиоматериалов, логических текстов и инструкций.

Ключевые слова: аудирование, навык, интерактивный, задание, текст, аудирование, компетентность.

Annotation

This article studies the methodological and practical foundations of interactive tasks in developing listening comprehension competence in 7th grade students. The article, based on a two-month experiment in Tashkent, highlights the positive impact of the systematic use of interactive tasks such as "Emo-task", "Audio-quest" and "Road description sketch" on their skills in analyzing the text they have heard, identifying cause-and-effect relationships and expressing opinions. The article considers listening comprehension as a natural language competency, and distinguishes between simple tasks and interactive tasks based on the constructivist approaches of scientists such as Dewey and Vygotsky, as well as Blum's taxonomy. It is scientifically proven that interactive tasks, unlike simple tasks, are a methodological tool that directs students to active thinking, communication and decision-making. The article also provides recommendations for stimulating students' cognitive activity through multimodal audio materials, logical texts and instructions.

Keywords: listening, skill, interactive, task, text, listening comprehension, competence.

Nutqiy kompetensiyalarning biri bo'lgan tinglab tushunish va gapirish boshqa til ko'nikmalari o'qish, yozishga nisbatan mehnat qilib o'rganishni talab qilmaydi. Turkiyalik olim Mehmet Nurining fikricha, tinglash va gapirish bevosita nutq orqali o'zlashtirish natijasida shakllanadi va shu bois tabiiy til kompetensiyalari sifatida qaraladi. Chunki tinglab tushunish yozish va o'qish ko'nikmalari kabi o'qitish orqali emas, balki til muhitida faol ishtirok etish orqali rivojlanadi. Ayniqsa, ona tilida bu ko'nikmalar inson tomonidan tabiiy ravishda egallanadi hamda maktab va turli kurslarda ta'lim olish orqali yanada takomillashadi. [4,55] Shu tufayli mamlakatimizda boshlang'ich sinif o'quvchilariga sinf rahbarlari tomonidan o'qish savodxonligi va yozuv o'rgatiladi. Boshqa til ko'nikmalari sinf darajasi yuqorilab borgani sari ona tili va adabiyoti o'qituvchilari tomonidan o'rta maktabni tamomlagunga qadar rivojlantirib boriladi.

Iroda Azimovaning tadqiqotida o'qib tushunish va tinglash orqali matnni tushunishdagi farqlar tog'risida xorijlik olimlarning qarashlarni yoritgan bo'lib, bu Mehmet Nurining qarashlarini oydinlashtiradi. Tadqiqotda bayon etilishicha,

matnni o'qib tushinish bilan eshitib qabul qilish miyyaga ta'sir qilayotgan ikki xil signalning turli yozuvchi kanallar orqali ishlanishi bilan farq qiladi. O'z o'rnida ularning har biri o'zining afzal tomonlariga ega. Xususan, o'qib qabul qilishda qabul qilinayotgan ma'lumot miqdorini nazorat qilib turish mumkin, shuningdek, signalni segmentatsiyalash o'qib qabul qilishda osonroq kechadi. Eshitib qabul qilish esa ohangning mavjudligi bilan nisbatan boyroq[1,33]. Demak, yuqoridagi ilmiy izlanishlar natijasida shuni xulosa qilish mumkinki, boshqa nutqiy kopmitensiyalari bilan bir qatorda tinglab tushunish ko'nikmasini jonli til muhitida o'zlashtiriladi va rivojlantiriladi. Buni Milliy o'quv dasturi va darsliklar tarkibida tinglab tushunishga oid topshiriqlarning mavjudligi tasdiqlaydi[5, 224].

Ona tili Milliy o'quv dasturi o'quvchilarda rivojlanishi kerak bo'lgan til ko'nikmalarini asosiy o'ringa qo'yadi [6,7]. Milliy o'quv dasturi asosida ishlab chiqilgan darsliklarda buni yaqqol ko'rish mumkin. Darsliklarda o'qib tushunish, yozish savodxonligi, o'g'zaki nutq bilan bir qatorda tinglab tushunish topshiriqlariga ham o'rin ajratilgan. Ammo ona tili ta'limida tinglab tushunish ko'nikmasi haqida ilmiy izlanishlar kam olib borilganligi bois topshiriqlar soni nisbatan kam. Topshiriqlar orasida sabab-natija, mazmuniy bloklarni to'g'ri ajratish, sarlavha qo'ya olish kabi topshiriqlar berilganiga qaramay, savol-javob shaklidagi topshiriqlar ham ko'p uchraydi. Shu asosda interaktiv topshiriqlar ishlab chiqildi va ularning o'quvchilarda yuzaga keltirgan o'zgarishlari muntazam kuzatildi.

O'quvchilarning tinglab tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadida, shakllantiruvchi darslar jarayonida zamonaviy interaktiv topshiriqlar tizimli ravishda qo'llanildi. Xususan, "Emo-topshiriq", "Audio-kvest" hamda "Yo'l ta'rifi krokisi" kabi interaktiv topshiriq shakllari haftada ikki marotaba dars jarayoniga integratsiya qilindi. Tadqiqotda Toshkent shahridagi 7-sinfda 20 nafar o'quvchini ikki oy davomida interaktiv topshiriqlar asosida o'qitildi. Topshiriqlar o'quvchilarning tinglab tushunish ko'nikmasini chuqurlashtirib, eshitilgan axborotni tahlil qilish, kontekstda fikr ajratish va muhokama qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qildi.

Interaktiv topshiriqlarning oddiy topshiriq o'quvchi faoliyatining darajasi, axborotni qabul qilish usuli va fikrlash jarayonining chuqurligi bilan farqlanadi. Quyidagi jadvalda oddiy topshiriq va interaktiv topshiriq o'zaro farqlangan:

Me'zon	Oddiy topshiriq	Interaktiv topshiriq
O'quvchi roli	Passiv ijrochi	Faol ishtirokchi, muhokamachi
Axborotni olish	Eshitish, o'qish,	Eshitish + muhokama +

	yodlash	qaror qabul qilish
Ko'nikmalarni shakllantirish	Faqat eslab qolish (reproduktiv)	Tanqidiy fikrlash, muammo hal qilish, kreativlik
Mashg'ulot shakli	Yakka yoki guruhli	Juftlikda, guruhda, sinf bo'ylab
Mos metodlar	Diktant, test, savol-javob	Rol o'ynash, klaster, "baliq skeleti", "fikrlar bozori"
Feedback (aloqa)	O'qituvchidan bir tomonlama	O'qituvchi + o'quvchi o'rtasida ikki tomonlama
Tinglab tushunishdagi roli	Matnni eshitib javob yozish	Eshitib tahlil qilish, muhokama qilish, qaror qabul qilish

Interaktiv topshiriqning tinglab tushunishga ta'siri shundan iboratki, oddiy topshirida o'quvchi audio matnni eshitib, savollarga javob beradi va bu yuzaki tushunishni rivojlantirsa, interaktiv topshiriqda esa o'quvchi eshitgan matn asosida guruhda muhokama qiladi, sabablarni tahlil qiladi, xulosa chiqaradi. Interaktiv topshiriqlar o'quvchilarda chuqur tinglash va analitik fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu borada J.Devey bilim amaliy faoliyat orqali o'zlashtirilishi, oddiy yodlash emas, faol tinglash orqali bilim hosil bo'lishini ta'kidlaydi [3,91]. Devey uchun o'quvchilar passiv qabul qiluvchilar emas, balki tajriba orqali bilishga harakat qiluvchi subyektlardir. Shuning uchun tinglab tushunishdagi faol modellar Devey yondashuviga mos tushadi. Vygotsky o'z tadqiqotlarida ta'lim ijtimoiy muhitda sodir bo'lganda samarali kechishini asoslaydi [7, 175]. Interaktiv topshiriqlarda bu yondashuv kuchli aks etadi va interaktiv metodlar asosini tashkil qiladi. Blum taksanomiyasiga ko'ra, oddiy topshiriqlar *bilim* va *tushunish* darajalarida qoladi, interaktivlar esa yuqori darajadagi bilimlar *qo'llash*, *tahlil*, *sintez*, *baholash* darajalariga olib chiqadi [2,207].

Quyida interaktiv topshiriqlardan na'munalar berildi:

Emo-topshiriq.

Tinglagan dialoglaringizdagi insonlarning hissiyotlarini quyidagi jadvaldagi nuqtalar o'rniga yozing.

Diqqat ikkita ortiqcha hissiyot bor!

Shaxslar	Hissiyotlar
1.Erkak	a) umid qilmoq
.....	b) afsuslanmoq

2.O'g'il	d) ranjimoq
.....	e) jahli chiqmoq
3.Bola	f) xavotir olmoq
.....	g) taskin topmoq
4. Erkak	
.....	

Topshiriqda o'quvchilar badiiy asarlardan olingan dialoglar yordamida shaxslarning ayni g'aytdagi hissiyotlarini anglashlari kerak bo'ladi. Dialoglar orqali obrazlarning ichki kechinmalarini anglash o'quvchini bilvosita ma'no chiqarish, va badiiy matnni chuqurroq idrok etishga o'rgatadi. Bu ulardagi emosional tafakkurini va so'zlarni turli kontekst asosida tushunish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Yo'l ta'rifi krokisi.

Rasmdagi qizchani manziliga etib olishida yordam bering.

Topshiriqda o'quvchilardan yo'riqnoma matni asosida rasmdagi obyektzni manziliga olib boradigan yo'lni chizishlari so'raladi. Ushbu topshiriq eshitilgan ma'lumotni tahlil qilish va fazoviy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi. Xarita va yo'riqnoma asosidagi topshiriqlar audial ma'lumotni tushunish, tartiblash va qo'llashga o'rgatadi. Shu asosida o'quvchilarning ma'lumotlar ketma-ketligini aniqlash ko'nikmalari rivojlanadi.

Audio-kvest.

Audiomatnga asoslanib, har bir mahsulotlarni raqam katakchasiga joylashtiring.

Bu topshiriqda o'quvchilar tarqatma materiallaridagi maishiy texnika vositalarini raqam katakchalariga joylashtirishlari kerak bo'ladi. Raqamlar to'g'ridan to'g'ri aytilmay mantiqiy ketma-ketlikda aytiladi. Masalan: Kitob javonlari juft raqam bilan belgilandi; 3 va 6-raqamli obyektlar bir xil turga mansub. Bu esa o'quvchilarni **tinglangan ma'lumotni tahlil qilish, mantiqiy xulosa chiqarish** va **ma'lumotlar tartibini kuzatishga** o'rganadi. Topshiriq o'quvchilarda mantiqiy tinglash, muammoni echish va diqqatni jamlash kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi.

1.....	2	3	4	5	6	7	8	9

Turlicha materiallardan foydalanish o'quvchilarning turli kognitiv faoliyatlarini rag'batlantiradi. Bu nafaqat tinglashni, balki tahlil qilish, asosiy va ikkilamchi ma'lumotlarni ajratish, voqealarning ketma-ketligini aniqlash kabi jarayonlarni o'z ichiga oladi.

Shu boisdan mazkur tadqiqotda o'quvchilarning tinglab tushunish kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi quyidagi turdagi materiallardan foydalanildi:

– **Dialog matnlari** – o'quvchilarning og'zaki nutqni idrok etish, muloqot mazmunini tushunish va suhbat jarayonida fikrlar almashuvini tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantiradi.

– **Mantiqiy masalalar** – o'quvchilarning tinglab tahlil qilish, ma'lumotlar asosida xulosa chiqarish va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

– **Yo'riqnoma matnlar** – o'quvchilar amaliy vazifalarni bajarishda eshitgan ko'rsatmalarini to'g'ri qabul qilish, ma'lumotlarni izchillikda tahlil qilish va bosqichma-bosqich bajarishga o'rgatish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Matnlarni tanlashda shakli bilan birga o'quvchining yoshi, qiziqishlari, bilim darajasini ham hisobga olish kerak. Audiomatnlarning uzunligi 3-4 daqiqadan oshib ketishi o'quvchida zerikish va diqqat chalg'ishi kabi salbiy omillarni keltirib chiqaradi.

O'quvchilarning tinglab tushunish topshiriqlarini to'g'ri bajara olishlari, avvalo, ularning audiomatnni to'liq anglaganliklariga bog'liq. Xorijiy tadqiqotchilar matnni tushunish jarayonini o'rganishda ikki asosiy yondashuvdan foydalanadilar:

- yakuniy natijaga qarab tahlil qilish: bu usulda inson ongida matnning umumiy proeksiyasi ya'ni matnga oid umumlashtirilgan tasavvur shakllanadi va shu asosda asl matn bilan solishtirish orqali xulosa chiqariladi.

- jarayonni neyrometodlar yordamida kuzatish: bu usulda tinglovchining miyadagi faollik darajalari maxsus asboblarda yordamida qayd etilib, tushunish jarayoni bevosita nazorat qilinadi [1, 80]. Mazkur tadqiqotda birinchi yondashuv bo'lmish yakuniy natijaga qarab tahlil qilish usulidan foydalanildi. Bunda o'quvchilar topshiriqlarni bajarish davomidagi natijalari orqali audiomatnni qanday darajada tushunganliklari aniqlab borildi.

Maqolada taqdim etilgan interaktiv topshiriqlar tinglab tushunish ko'nikmalarini shakllantirishda metodik yondashuv sifatida ko'rib chiqilgan. Bu yondashuvlar amaliy tadqiqot doirasida qo'llanilib, maqolada ularning nazariy asoslari va qo'llash imkoniyatlari yoritilgan. Kelgusida metodik yondashuvlar asosida o'tkazilgan tajriba natijalari va topshiriqlarning baholash nazariyasi alohida ilmiy ishda tahlil qilish rejalashtirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azimova I. O'zbek tilidagi gazeta matnlarining mazmuniy pertseptsiyasining psixolingvistik tadqiqi: Filologiya fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun dissertatsiya. – Toshkent: O'zMU, 2008. –163 b.
2. Bloom, B. S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Printed in the United States of America EDWARDS BROS., ANN ARBOR, MICHIGAN, 1956. – 207p.
3. J.Devey. Experience and Education. NEW YORK: COLLIER BOOKS. A Division of Macmillan Publishing Co., Inc. first edition, 1963. – 91p
4. Kardaş M.N. Dinleme eğitimi. 2. baskı. – Ankara: Pegem Akademi, 2023. – 400 s.
5. Milliy o'quv dasturi. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022/2023 o'quv yili. – 215 b.
6. Ona tili 7 [Matn]: 7-sinf uchun darslik / K. M. Mavlonova. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022. – 224 b.
7. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts London, 1978. – 175p.

ALISHER NAVOIYNING TA'LIMIY-PEDAGOGIK QARASHLARI

E'zozxon Kobilova,

Qo'qon universiteti professori v/b

Annotatsiya

Mazkur maqolada Alisher Navoiy ijodidagi ta'limiy-pedagogik qarashlar tahlil qilingan. Uning asarlarida yosh avlodni tarbiyalash, ularning ma'naviy va intellektual kamolotini ta'minlash masalalariga bo'lgan yondashuvlari sharh etilgan. Maqolada Navoiy qarashlarining zamonaviy ta'lim tizimi uchun ahamiyati ham muhokama qilingan. Alisher Navoiyning ustoz-shogird munosabatlariga oid qarashlari, ilm olishni targ'ib etuvchi g'oyalari, shuningdek, uning inson kamoloti haqidagi falsafiy yondashuvlari keng qamrovli o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, ta'lim, pedagogika, tarbiya, ma'naviyat, adabiyot, yosh avlod, ilm-ma'rifat.

Annotation

This article analyzes the educational and pedagogical views in Alisher Navoi's works. It explores his approaches to the issues of educating the younger generation and ensuring their spiritual and intellectual development. The article